

משה סקאל

המילה האחרונה של דודה חבצלת

"כל דבר בעולם – מעניין אותי."
(מתוך שיחה עם סבתי יולנדה, תרגום חופשי)

כשהייתי בן שמונה-עשרה או תשע-עשרה, עשיתי לי מנהג: בכל יום שישי בצהריים הלכתי לבקר את סבתי. שירתי באותו זמן בקריה, וביתה נמצא לא רחוק משם, באחד הרחובות המתפצלים מרחוב הנביאים לכיוון הים. בקצה אותו רחוב עומד בניין פינתי ישן, שתריסיו תכולים ומטפסים עד תקרת הקומה הראשונה, ומרבית חווקיהם חסומים במסקינטייפ חום – שריד למלחמת המפרץ ומגן מפני רוחות הפרצים הנושבות מן הים.

מאז ומעולם, בכל פעם שהגעתי לביקור, הייתי שורק מן החוץ את השריקה המשפחתית המוסכמת, ואז שומע את קולה הגבוה של סבתי קורא מבפנים: "קִי אָס?", ועונה: "אני". אז הייתי שולף את המפתח מן הכיס, מטפס שלוש מדרגות בחדר המדרגות החשוך ונכנס לדירה.

דירתה של סבתי יולנדה היא דירת חדר וחצי שנקתה בשנות החמישים המוקדמות בדמי מפתח. כשנכנסים לדירה, לאחר שחוצים את חדר האורחים, פוסעים במסדרון וחולפים על פני השידה שעליה מונחות תמונות של כל הילדים והנכדים, מגיעים לחדר השינה. שם, על מיטה העשויה עץ מעובד בצבע קרם, שעל מזרנה פרושות שלוש שכבות של מצעים בצבעי פסטל, היתה יושבת סבתי יולנדה – על גבי שתי כריות, בכתונת קיץ לבנה שמעליה שמוטה חולצה המגנה על הכתפיים מפני רוחות הפרצים העלולות לחדור את הסורגים והחלונות המוגפים ואת דלת המרפסת.

תחילה הייתי נושק לשתי לחייה, ואז מתיישב בזהירות על כורסת האורחים הקטנה, הסמוכה לשולחן הטואלט. על שולחן זה היו מונחות קופסאות ובתוכן מסרקים, רולים, מראות קטנות וגלויות ישנות, ואילו כלי האיפור היו מאופסנים בתוך קופסת מתכת אדומה בצורת לב. מאחורי כל אותן קופסאות היתה מונחת מראָה גבוהה בצורת טריפטיך. זוהי מראה בת שלושה חלקים: מראה מלפנים, מראה מימין ומראה משמאל.

מאז ילדותי ועד הימים שבהם אירעה ההתרחשות שעליה אני רוצה לספר, היחיד מכל הנכדים שהורשה לשבת על הכיסא מול המראה שלצד הטואלט,

היה אני. תחילה הייתי מסתכל לְפנים, אז מגלגל את האישונים לצד, סוקר את צדודייתי מצד ימין, ומצד שמאל, ואז מתבונן בהשתקפות הנכפלת מכל צד, ומרכין את הראש, ומשחק באצבעותי בקופסאות המונחות על השולחן, עד שסבתי יולנדה היתה גוערת בי. לבסוף היא היתה מאברת את סבלנותה ומבקשת שארד מהכיסא. אז היתה קמה ממייטתה ומתיישבת במקומי לצד שולחן הטואלט, מציירת לעצמה זוג גבות צנומות בעזרת עיפרון חום, מורחת אודם בוהק על השפתיים, נועצת רוליס בשערה, מפנה אלי את ראשה, ומחייכת.

בכל יום שישי, בשתיים בצהריים בדיוק, היה מצלצל הטלפון. אני הייתי מגיש לסבתי את המכשיר, והיא היתה מרימה את השפופרת ואומרת: "בונז'ור, אוֹרְט." אז היתה משוחחת קצרות עם אחותה, דודה אוֹרְד, מוסרת לה דרישת שלום ממני, ומיד כשהניחה את השפופרת היה הטלפון מצלצל שוב, וסבתי היתה מרימה את השפופרת ואומרת: "בונז'ור לוֹאִיזְט", ומשוחחת עם אחותה לוֹאִיזְט, ורודה לוֹאִיזְט היתה מעבירה את השפופרת לאחות התאומה, דודה פֵיִיִרְט. אחרי ששוחחה עם שלוש אחיותיה ומסרה לכל אחת מהן דרישת שלום ממני, היתה סבתי מתקשרת לבן הזקונים, דוד מרסל, ולבסוף היתה חושקת שפתיים, תמיד חושקת שפתיים, ומתקשרת גם לאחיה הבכור, דוד אדמונד. כשהטלפון אצל דוד אדמונד צילצל, אשתו, דודה חבצלת, היא שענתה תמיד מהעבר השני. דודה חבצלת נולדה באיסטנבול, ושמה היה נִילוֹפֶר. בכל פעם שענתה לטלפון – הוגה את ה"הלו" במבטא הטורקי שכולם במשפחה

המלך פארוק, מלך מצרים מ-1936 עד 1952

כל כך אהבו לחקות – היתה סבתי מחליפה איתה כמה מילים, ואז דורשת בשלומו של אחיה הבכור אדמונד. השיחה היתה מסתיימת בברכת "שבת שלום" חפוזת, ואחריה היתה סבתי פולטת אנחה. ואני הייתי נעמד מאחוריה, שנינו מתבוננים במרָאָה, ואצבעותי היו מלטפות את כתפיה, העטופות עור רך ורוטט כמו קרם קרמל.

*

"כשהגעתי לפלשתינה, בשום אופן לא הסכמתי לגור מחוץ לתל־אביב, למרות שהחופים היפים ביותר היו בכלל בבת ים. עכשיו הם הורסים הכול עם שוברי גלים. אבל כשגרנו עוד במצרים, היינו נוסעים בכל שנה לבית הקיץ באלכסנדריה, ואני תמיד נורא התגעגעתי לקהיר. פעם הלכנו לנשף, ובן דוד של המלך פארוק חיזר אחרי אחותי, דודה אונָט. אני לא צריכה להגיד לך שיותר לא חזרנו לשם."

(שָׁם)

יום שישי אחד, כשכבר הייתי חייל משוחרר, התקשרה סבתי יולנדה כהרגלה לדוד אדמונד, ולאחר שענתה לה אשתו, דודה חבצלת, עיני סבתי התמלאו דמעות. היא הרכינה את השפופרת והניחה אותה בשקע הכתף בידיים רועדות, וכשהסתיימה השיחה היה עלי לקרוא לאבי, שעידכן את כל בני המשפחה בחדשה העצובה, ושלח אותי מיד הביתה.

ימיים אחר כך, כשעמדנו כולנו מעל קברו הטרי של דוד אדמונד, עבר רחש בקהל. אותו רחש, כשם שהתחיל באחת – כאילו ניתן אות לקונן על איזה דבר שקשור במוות, אם כי הוא לא בהכרח המוות עצמו – פסק באחת. לכולנו היה ברור, שָׁמה שראינו שם, אותה קטסטרופה בלתי־צפויה שגילינו, חייבת להישאר בדלתיים סגורות. היו שם, בנוסף לאחיותיו ואחיו של דוד אדמונד שנתרו עדיין בחיים, בניהם ובנותיהם של הדודים והדודות, וכן נכדיהם, וביניהם אני. רק אדם אחד נפקד מן המקום: אלמנתו של המנוח הטרי, הלוא היא דודה חבצלת.

דודה חבצלת עמדה בחוץ – לא מחוץ לבית הקברות, אלא מחוץ לטורי החלקות, במקום שבו נושקים החיים למתים. למרבה המזל, לא יכלה דודה חבצלת לפסוע יותר משפסעה כשהסיעוה לבית העלמין, ונותרה לעמוד בכניסה, סמוך לכיור העגול. כמה ימים קודם לכן לקתה הדודה בלבה, וכמעט שהלכה לעולמה, אילולא הקדים אותה דוד אדמונד שהיה תמיד בריא כמו שד, והוציא את כל העוקץ ממותה, עד כדי כך שנותרה בחיים. בקיצור, כשעמדנו והסתכלנו על התחבולה האחרונה שרקח דוד אדמונד – הנערץ והשנוא מכל

הדודים – נשמנו לרווחה על שרגליה של דודה חבצלת בשום פנים לא צלחו לפלס דרך בין המצבות, ולגלות בסופו של דבר שאין לה מקום שם, לצדו של דוד אדמונד.

*

”כשהייתי פוגשת בחור על חוף הים, אם הוא היה אומר לי שהוא צרפתי, הייתי תכף עושה אחורה פנה. הם הרי בכלל לא מתקלחים, אולי פעם בשבוע. זה גם ידוע שהם אוכלים כל דבר, אפילו עכברים. אבל לדוד אדמונד היתה תמיד חולשה לנשים צרפתיות. כולם היו מאוד מופתעים שהוא התחתן בסוף עם דודה חבצלת.”
(שם)

כשהיינו ילדים והיה נפלט מפינו במקרה שמו הפרטי של אחד הדודים או הדודות, אם קראנו: ”מרסל! לואיזט! פיירט!”, מיד היינו זוכים לקלחת של גערות: ”דוד מרסל!”, ”דודה לואיזט! כמה פעמים צריך להגיד לך?”, ”דודה פיירט! חצוף!”, וכן הלאה. אפשר לומר שבמשפחה שלנו החליפו המילים ”דוד” או ”דודה” את התואר ”מסייה” או ”מדאם” – תארים שהעברית השמיטה משמותיהם של אנשים כמו דוד אדמונד, שמרגע שבחרו לגור בישראל, צריכים להסתובב בחברה עירומים ממש, וכל ילד קורא להם בשם הפרטי כאילו היו חברים טובים עוד מימי המלך פארוק. לכן מאז ומעולם הקפידה המשפחה הקפד היטב על הפנייה הנכונה לדודים ולדודות, והתארים ”דודה” או ”דוד” הפכו זה מכבר לחלק בלתי-נפרד משמם.

דוד אדמונד נקבר בחולון, אף שבשנים האחרונות, אחרי שהות ארוכת שנים בלונדון, התגורר בנתניה. בהלוויה לא נכחו יוצאי חלצו של דוד אדמונד, משום שבאופן רשמי לא היו לו ילדים. כולנו ידענו על בת אחת, ידועה בכינויה ”הלגיטימית” – בצרפתית מכונה ילד שנולד מחוץ לנישואין ”הבן הלגיטימי” – שנולדה לדוד אדמונד מאישה אחרת. ”לגיטימית” זו של דוד אדמונד חייתה בצרפת, ולכולם היה ברור שהיא לא נכחה בהלווייתו של אביה, אף שאיש לא בדק את העניין לאשורו.

דוד אדמונד היה איש גָּדֵל גוֹף, וכזו גם היתה חלקת הקבר שלו: רחבה ומרווחת. החלקה נקנתה בשנות השמונים, ואיש לא ידע על קיומה עד מותו, קל וחומר על מקומה וממדיה, כפי שאיש לא ידע יותר מדי על חייו של דוד אדמונד. כולנו ידענו שהוא איש משכיל, ידענו שהוא צבר מוניטין רב בחוץ לארץ, היו שמועות שהוא עבד במוסד או שלפחות סייע להם בזכות הקשרים המצוינים שלו באירופה, וזהו בעצם.

דוד אדמונד ורודה חבצלת רחשו לי תמיד חיבה יוצאת מגדר הרגיל. במיוחד מצאתי חן בעיני דודה חבצלת נמוכת הקומה. בכל פעם שהתבוננה בי, היו עיניה מתלחחות והיא היתה סופקת כפיים וקוראת: "הוא הרי יפה כמו ילדה!" אותה חיבה מצד דוד אדמונד ורודה חבצלת הביאה בסופו של דבר לפיוס דרמטי בין דודה חבצלת לבין אבי, שבמשך עשרות שנים לא החליפו ולו מילה אחת.

ראשיתו של החרם הזה באמצע שנות החמישים. אבי, שהיה אז בן ארבע וחצי, כינה את הרודה חבצלת "זונה". כששמעה סבתי יולנדה את המילה שהפנה בנה לאחת הדורות – ולא לדודה סתם אלא לדודה חבצלת המתנשאת והשנואה מכולן – היא לא ידעה איפה לקבור את עצמה. במשפחה שלנו הקפידו מאז ומעולם לא לומר את השם המפורש. אם קרה המקרה ומישהו היה ממש מוכרח לומר "זונה", הוא השתמש בשם הקוד: "יִדְ-אוֹ-אֶן-אָה". אבל אבי, שהיה ילד בן ארבע וחצי, וממילא לא ידע דבר בנוגע ל"יִדְ-אוֹ-אֶן-אָה", אמר לדודה חבצלת פשוט כך: "זונה".

מאז, במשך יותר משלושים שנה ועד לפיוס שחל בבר המצווה שלי, לא הסכימה דודה חבצלת להחליף אף מילה עם אבי. כדי כך היתה נחושה בעיניי, שגם כאשר היתה מתקשרת בכל שנה מלונדון כדי לאחל שנה טובה לסבתי יולנדה ודרשה בשלומם של כל הנכדים והאחיינים לפי הסדר, התעלמה במפגיע מאבי. במשך כל אותן שנים ביקשה סבתי יולנדה לנחם את עצמה, ואמרה לכולם שזה מפני שדודה חבצלת היא חשוכת בנים, ושהכול מצרות עין. אבל העלבון היה צורב, ורק הוסיף לקיתונות הכעס המצטברים לחובתו של דוד אדמונד.

את הקרקע לפיוס בין דודה חבצלת לבין אבי הכשיר דוד אדמונד בעצמו. היה זה סמוך לחגיגת בר המצווה שלי, בשנת שמונים ותשע. כמה חודשים לפני הטקס הודיע דוד אדמונד כי את הטלית לבר המצווה הוא ייתן. שבוע לפני שעליתי בפעם הראשונה לתורה, עשו דוד אדמונד ורודה חבצלת את הדרך מנתניה לתל-אביב, והגישו לי את הטלית. מאוחר יותר באותו הערב, לאחר שהוטמנה הטלית בארון והודיתי לדוד אדמונד כראוי, ישבנו כולנו מול הטלוויזיה. אבי סיפר לדוד אדמונד ולדודה חבצלת שאני רוצה לעשות חור באוזן ולנעוץ בה עגיל. דוד אדמונד אמר משהו כמו: "עגיל? זה לא משהו שיש לבחורים האלה, אתה יודע-מי?"

אבא חייך. הוא הרגיע את דוד אדמונד, ובמיוחד את דודה חבצלת, ואמר: "זה לא אותו דבר. האנשים ההם עושים עגיל באוזן ימין. אנחנו עושים לְמוֹמו חור באוזן שמאל."

כך, בזכות החור שעמדתי לעשות באוזן, גילה אבי שיותר משהוא רוצה להפיס את דעתה של דודה חבצלת, רוצה דודה חבצלת להתפייס איתו. כולם ידעו שכל זה בזכותי, שדודה חבצלת נאלצת להודות בינה לבין עצמה שאף על פי שנולדתי לאב חוליגן, הצלחתי להתעלות מעל לגנים ולצאת יפה כמו ילדה. הפיוס הצליח עד כדי כך, שאפילו שנים מאוחר יותר, לאחר שלקתה דודה חבצלת בלבנה וכולם היו בטוחים ששעותיה ספורות, היא הסכימה שאבי ירכון מעל מיטת בית החולים ויישק שתי פעמים ללחייה, המפיצות עדיין ריח חזק של אורדה־טואלט.

*

“אני חושבת שכל אישה שמאוהבת בגבר, מרחמת עליו קצת.”
(שם)

בתום ההלוויה של דוד אדמונד כבר לא ניתן היה להסתיר דבר, גם אם חפצנו להעמיד פנים ששום דבר לא קרה: הקבר התמלא בעפר, וכעת טרחו כמה גברים בהידוק הרגבים, שהפכו למשטח חלקלק ורך, כזה שמתחשק – בנסיבות אחרות – לזנק לתוכו, לטמון את הגוף כולו בחול, ולנהוג כאילו היה לא היה האדם כי אם ראש וצוואר ותו לא. כעת כבר היה לי ברור למעלה מכל ספק שאין בקבר מקום לכרייה אחרת, לא לדודה חבצלת ולא לאיש. עמדתי שם, בוהה באדמה המגובבת, וחשבתי לעצמי שיש בעולם אדם אחד פחות שניתן לקרוא לו “דוד”, אדם אחד פחות להתקשר אליו בחגים וכימי זיכרון, אדם אחד פחות שנותר בחיים כדי להעיד על השושלת המפוארת של המשפחה שלנו – שושלת ששורשיה נטועים אי־שם ברוסיה ובירושלים, תהילתה בקהיר, ודעיכתה בערים כמו בת ים, תל־אביב ונתניה.

דודה אודֶט מילמלה פעמיים־שלוש: “סֶה לֶה וַי”, ואילו אני נתתי את דעתי על כך שהולך ונעלם עולמם של הדודים והדודות, שדיברו צרפתית כריי־ש מתגלגלת, ידעו כמה מילים בערבית ספרותית, ויום אחד, בשנות הארבעים של המאה העשרים, נטשו את הבתים המרווחים בקהיר ואת בתי הקיץ באלכסנדריה ואת שאר התפארת, ונסעו להשתקע בחולות הים הזהובים של פלשתינה. כמה חודשים לפני שמת דוד אדמונד, יצא לאור קובץ סיפורים קצרים פרי עטני, “התמליל”, שגולל במקצת את קורותיה של משפחתי. אולם רק ברגע ההוא, בהלוויה, כשירד המסך על חייו של בכור הדודים והאניגמטי שבהם, אמרתי לעצמי שיום אחד יהיה עלי לכתוב עליהם עוד, וגם עלינו, האחיינים ובניהם,

ואולי גם על החיים האחרים שהיו לי, אילו הם היו נוסעים בזמנם להשתקע במדינה אחרת, אמריקה, למשל.

הכול שָׁבוּ על עקביהם בדממה. אבי הִנְחָה אותי לא לצעוד באותה הדרך שממנה באנו, שמא ידבק בי המוות שחָפֵן כעת את דוד ארמונד. כשהגענו לקצה השביל, אספנו את דודה חבצלת, האלמנה הטרייה, שעמדה שעונה על הכיור העגול. דמותה, שתמיד היתה עבת בשר, היתה צמוקה בימים אלה, ופניה דמו ללהבה של נר לפני שהוא כָּה. ילדיהם של הרודים והרודות מיהרו להוביל אותה משם לספסל, ונזפו זה בזה על כך שהרודה הושארה לעמוד בכניסה לבית העלמין, בלא שאיש ידאג לכך שתשב במהלך כל טקס ההלוויה.

כשהתיישבה לבסוף דודה חבצלת על הספסל, התגודדו הכול סביבה והתכוננו אלה בעיניו של אלה, כשואלים את עצמם מה לעשות עם הרודה עכשיו. בינתיים המתנו בדממה למוצא פיה, אך כמו להכעיס, דודה חבצלת המשיכה לשתוק. כעבור כדקה גילגלה הרודה את עיניה לאחור, ומפיה נשמע הֶרְחֹר מזור. בדיוק ברגע זה נשמעו קולות מכיוון שער בית העלמין, וכולנו הסבנו לשם את מבטנו.

ברגע הראשון לא זיהיתי את הנכנסים בשער בית העלמין. אך מקץ שניות אחדות כבר לא היה אפשר לטעות: הם התקרבו לעברנו. כשהגיעו לבסוף עד אלינו, הציצו לעבר דמותה המצומקת של דודה חבצלת, ובבת אחת פרצו את המעגל שלנו. עכשיו כבר זיהיתי אותם בכירור: היו אלה בני משפחתה הטורקיים של דודה חבצלת – אחייניה ובני אחייניה – שהגיעו, כמסתבר, לחטוף אותה מירדנו. כשהם נעמדו מולה, פקחה הרודה את עיניה. היא התכוננה באחייניה במבט מוזר, ואז שמטה את ידיה והניחה לאיבריה להינשא על כפותיהם. מבלי לומר לנו מילה הם נטלו אותה והסתלקו מן המקום.

*

“אף פעם לא הייתי באיסטנבול, אבל שמעתי סיפורים. אתה יודע שאת העוגות שלהם הם עושים מחזה עוף? משוגעים!”
(שם)

דודה חבצלת הוסעה לרמת אביב. בני משפחתה העלו אותה לדירה השוכנת באחד מבנייני הבטון רבי הקומות, השכיבו אותה במיטה ושמרו עליה כפי ששומרים על בן־ערובה יקר ערך. למחרת נסעתי לשם כדי לערוך ביקור חולים מטעם המשפחה אצל דודה חבצלת.

לפני שנכנסתי לבניין, העפתי מבט סביבי ואמרתי לעצמי: כשאלוהים

ברא את רמת אביב, הוא בוודאי דימה לנגד עיניו את דודה חבצלת. עליתי ורפקתי על הדלת. לאחר קבלת פנים חמוצה משהו, הובילו אותי האחיינים בין חדרי הדירה, עד שהגענו לחדרה של הדודה. דודה חבצלת שכבה במיטתה, גופה הזועיר עטוף בסדינים לבנים. אחייניה החליפו איתה מבט, והיא סימנה להם לצאת מהחדר ולהשאיר אותה בפרטיות עם הנציג היחיד לבית משפחת דוד אדמונד. האחיינים הספיקו ללחוש לי שמיום שבו מת דוד אדמונד, לא הוציאה דודה חבצלת אף מילה מפיה. לבסוף יצאו מהחדר ואני התיישבתי לצד מיטתה. היא הניפה את ידה, ואני הזדרזתי לתמוך בה, עד שהתיישבה והורתה לי במחווה דוממת לתחוב כר מאחורי גבה.

מבטה של דודה חבצלת נדר בחלל החדר. חייכתי אליה, ומחיתי זיעה ממצחי. זאת משום שלמרות החום הכבד של חודש יולי, כל החלונות והתריסים היו, כרגיל, מוגפים, מאימת ה־courant d'air – רוח הפרצים. עיניה של הדודה הוסיפו לתעות, עד שכיווצה לבסוף את שפתיה ופלטה שתי הברות: "מומו". היא נטלה את אצבעותי באצבעותיה היבשות. הרחתי את ניחוח האוֹר־ה־טואלט שעלה מעורה, ראיתי מקרוב את שערה הצבוע חום, הבחנתי בהשתקפותי באישוניה הירוקים והגדולים.

"מומו", אמרה שוב דודה חבצלת, ונראה היה שהפעם היא מנסה לומר משהו. חשתי את אצבעותיה מתהדרקות סביב אצבעותי. ניחוח חריף של זיעה עלה מגופה וסיחרר את ראשי. "מומו", אמרה דודה חבצלת בפעם השלישית, ושאלתי את עצמי אם זה כל מה שהיא מסוגלת לומר. הן לפעמים נוטל אלוהים את כל המילים מפיו של אדם ומותיר לו רק מילה או שתיים, שהוא מוסיף ומגלגל כמין שבועה אחרונה, שוב ושוב, עד שנשמתו יוצאת. האם זה כל מה שיכולה דודה חבצלת להגות? מומו?

מחשבות משונות עברו במוחי באותם רגעים. לבסוף פצתה דודה חבצלת את פיה ואמרה: "אתה יודע, מומו, כשהגעתי לפלשתינה, למדתי ציור. רצייתי להיות ציירת, אבל לא היה לי ממה לקבל הראיה – הכול מסביב היה מכוער כל כך. בסוף נסענו לאנגליה ומצאתי עבודה בתור משחזרת תמונות במוזיאונים." הדודה גיחכה לרגע, כיחכה בגרונה כאילו היא מנסה להוציא ממנו משהו, ואז המשיכה: "כשראיתי אותך, כשעוד היית ילד, אמרתי לעצמי שהנה, אלוהים שלח לי את המודל שתמיד חיכיתי לו. אתה היית יפה כמו ילדה יפה. רצייתי לצייר אותך, אבל אבא שלך ואני... זה סיפור ארוך. תדע לך, שאם הייתי מציירת משהו, הייתי מציירת אותך." חשבתי שהדודה גמרה לומר את אשר על לבה, אבל לאחר הפסקה קצרה, היא לחשה פתאום: "מומו, אני... קראתי את הספר שלך."

הספר שלי? העפתי מבט לארונית שלצר מיטתה של הדודה, ואכן, תחת קופסות התרופות, ביצבץ קצהו של ספרי, "התמליל". "מומו", אמרה הדודה, "אני קראתי את הספר, היא דיברה לאט, ואני חושבת שהוא... אני אגיד לך עכשיו מילה שאף פעם לא אמרתי."

דודה חבצלת, ידעתי, היא מאותן בריות שמקמצות בסופרלטיבים. אך מרגע שבחרו לעשות זאת, אין סופרלטיב שיהיה מוגזם מדי, רהבתני מדי. הקשבתי לה בסקרנות.

"הספר שלך", אמרה דודה חבצלת, ולשונה ציקצקה, כאילו יבש פיה, "הוא... חרא."

"חרא", חזרתי מרוב הפתעה על מילתה האחרונה של דודה חבצלת, והרגשתי אשם, כאילו אני, ולא היא – הדודה – הטחתי את המילה "חרא". לרגע שאלתי את עצמי אם שמעתי נכון. הרי מאז ומעולם דיברה דודה חבצלת במבטא טורקי כבד, ואפילו את שמה העברי, שבחרה לעצמה בנעוריה, היתה הוגה במלרע, בהשתלחות גנדרנית ומתנשפת, שכמו סימן קריאה בסופה: 'חבסֶלֶת!'. אבל לא, היה לי ברור ששמעתי נכון: דודה חבצלת קראה את ספרי "התמליל", ובחרה לגדף אותו באוזני – אני, היחיד מכל בני משפחת דוד אדמונד שהגיע לבקר אותה! הסתכלתי עליה, וידעתי שאני יכול בקלות להתיז באוזניה את המילה ההיא, שבגללה היא החרימה את אבי במשך יותר משלושים שנה.

כיום אני לא מצליח להיזכר מה באמת התכוונתי לומר לה באותו רגע, כי בדיוק כשפתחתי את הפה ועמדתי לדבר, נטרקו עפעפיה של הדודה. כף ידה הקטנה נשמטה בתוך ידי, וחזה עלה וירד לאט. קמתי ממקומי והלכתי לפתוח את החלון. הרוח החלשה שחדרה דרך התריסים המוגפים כדי מחציתם הסתחררה בחלל החדר, והיה נדמה לי שאני רואה הקלה על פניה המיוסרים של דודה חבצלת. תחת עפעפיה הגדולים, הקמוטים, התרוצצו האישונים, ולבסוף שככו, וכעת רק קולות נשימתה העמוקה נשמעו בחדר.

התיישבתי שוב לצדה והיטבתי את השמיכה על הגוף הקטן. פתאום הבנתי מדוע הנוצרים, כשמת אדם, משגיחים על גופתו במשך כל הלילה. דודה חבצלת היתה בחיים – על כך העידו נשימותיה העמוקות – אבל לי היה ברור שהשיחה שלנו היא השיחה האחרונה שהדודה ניהלה בחייה, ושאותה מילה שהיא הטיחה בפני היא המילה האחרונה שיצאה מפיה. שמעתי את בני משפחתה משוחחים בשקט בחדר הסמוך, וכעבור כמה רגעים דפק אחד הגברים על הדלת. כשנכנס, סיפרתי לו הכול: את כל מה שראיתי בבית הקברות, את כל פרטי הקסטטורפה שעליה ניצח דוד אדמונד מתוך קברו. אחרי ככלות הכול, הרי היתה להם זכות לדעת מה קרה. כשסיימתי את דברי, שמעתי לרגע קצר

אחד את דודה חבצלת משתנקת והרכנתי את עיני לעברה. באותו רגע הציף בבת אחת אור צהוב את החלון, ואין סוף גרגרי אבק זעירים הסתחררו בחדר. הנדתי בראשי לאות שלום והלכתי משם.

*

“כשהם גרו בלונדון והיא היתה מתקשרת ביום שישי ואמרת ‘שבת שלום’, אני לא הייתי עונה.”
(שם)

בצהרי יום שישי של אותו שבוע הלכתי לבקר את סבתי. יצאתי מהקריה, פסעתי ברחוב הנביאים, פניתי ימינה ושמאלה והתפתלתי ברחובות תל-אביב עד שהגעתי לאותו רחוב צר, שבקצהו התריסים התכולים והמוגפים. שרקתי את השריקה המשפחתית, שמעתי את קולה הגבוה של סבתי אומר: “קי אס?”, ענית: “אני”, הוצאתי את המפתח מהכיס, פתחתי את הדלת ונישקתי את סבתי לשלום. ישבתי מולה ושתיתי כוס תה. בשעה שתיים צילצל הטלפון. סבתי הרימה את השפופרת, וכעבור מספר שניות שמעתי אותה אומרת: “ווי, ווי”, ואז נאנחת, ואומרת: “סֶה לָה וי” פעמיים או שלוש. כשהניחה לבסוף את השפופרת, לא שאלתי אותה מה קרה, כי הספקתי לנחש. קמתי מהכורסה, הלכתי והתיישבתי על הכיסא שלצד שולחן הטואלט. התבוננתי בפרצופי שהשתקף במראה שמולי, פעם מצד ימין ופעם מצד שמאל, ואז פעמיים, וארבע פעמים ושמונה פעמים וכך הלאה... הבחנתי בקמט אחד או שניים במצחי, אבל העלמתי מהם עין. הייתי יפה כמו ילדה.